

קיא

מאת: רם לוי

*** הרצאה שניתנה בנובמבר 2009, במסגרת כנס של בית הספר סם שפיגל לקולנוע ולטלוויזיה, נושא הכנס היה "חזון הקולנוע הישראלי."**

השינוי החריף ביחס הממסד הישראלי לקולנוע הישראלי החל ב-11 בנובמבר 2019, כחודשיים לאחר הצגת הבכורה העולמית של הסרט הישראלי **דם** – הסרט הדוקומנטרי היקר ביותר שנעשה בארץ. הסרט נכתב ובוים על ידי ס. וריטאנסקי, סטודנט לשעבר, שלמד בארבעה בתי ספר לקולנוע בארץ ונזרק מכולם.

השמועות על כך שהסרט מכיל חומרי נפץ חסרי תקדים עשו להן כנפיים והוא הוזמן להקרנה ברחבי העולם. הסרט, שנשען על תחקירים אמינים, עסק בפשעי מלחמה ישראלים. רוב מבצעי הפשעים הללו לא הועמדו לדין כלל, או שהועמדו לדין אולם העונשים שקיבלו היו מגוחכים. הגשר הצר בין עולם האמנות הישראלי ובין הממסד הפוליטי התמוטט. פוליטיקאי בכיר מן המרכז אמר: "צריך להפסיק עם משחקי הילדים של הקולנוענים האלה, הם משחקים באש."

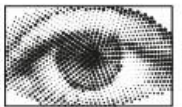
באסיפת עיתונאים סגורה ומתוחה מאוד טען וריטאנסקי שזהו מאבק על מה שהוסתר במשך השנים לא רק על ידי הממסד. גם הדורות הקודמים של הקולנוענים הישראלים, כך טען, הסתירו פשעי מלחמה ישראלים חמורים באמצעות הצגת פשעים חמורים פחות:

אוונטי פופולו (1986) סרטו המופתי של רפי בוקאי, סיפר על אירוע בדיוני של יחסי חיילים ישראלים ושבויים מצרים בעת מלחמת ששת הימים, במקום לספר על טבח של שבויים מצרים בידי חיילים ישראלים בחצי האי סיני באותה מלחמה.

חרבת חיזעה (1978) של רם לוי, אשר תיאר (בעקבות ס. יזהר, תסריט דניאלה כרמי) גירוש מעודן של ערבים מכפרם בתום מלחמת השחרור, הסתיר מאחורי המסך את הטבח בכפר דיר יאסין, שבו נרצחו באותה מלחמה בין מאה למאתיים גברים, נשים וילדים.

ואלס עם באשיר (2008) סרטו של ארי פולמן, שקע בחקר מעורבותו של צה"ל ואשמתו העקיפה של חייל ישראלי בטבח סברה ושתילה, בעוד שטבח כפר קאסם שבו האשמה מוטלת ישירות על חיילי כוחות הביטחון של ישראל נבלע בחשכת ההיסטוריה. כזכור, נטבחו בכפר ובשוליו ארבעים ושבעה ילדים, נשים וגברים, כולם אזרחי מדינת ישראל.

יוצרי הסרטים האלה, טען הבמאי, הלכו רק עד הגבול שסימנו להם הצנזורה, הגופים המממנים, ובעיקר עד הגבול שסימנה להם תודעתם שלהם. המחשבה שגם חיילי ישראל עשו כמעשי חיילים גרמנים (גם צבאות אחרים נהגו כך מדי

פעם, אבל הזיכרון הלאומי היהודי מקשר זאת עם אימת השואה) וירו לתוך המון צפוף של שבויים, או ילדים או נשים – מתוך מטרה להרוג את כולם – המחשבה הזו לא נתפסה בתודעה, גם לא בהכרתם של היוצרים עצמם. הרעיון לשחזר ולביים סצנה כזו נשמע מופרך לחלוטין.

ורייטאנסקי, בפארפרזה על דברי הפילוסוף תיאודור אדורנו, הציג את שיטות העבודה של המדיה כך: "תחילה קובעים את המשמעות, אחר כך מייצרים את העולם כדי שיהלום את המשמעות הזו, אחר כך קובעים שוב את המשמעות על פי האופן שבו הוצג העולם."

הקולנוע הישראלי (והמדיה הישראלית בכלל), טען וריטאנסקי, נשען על התפיסה שצה"ל הוא המוסרי בצבאות העולם וכך קבע את המשמעות. בהעלימו את פשעי המלחמה, בהסתירו מורסות ממאירות בתולדות מדינת ישראל, בגד הקולנוע הישראלי בתפקידו הציבורי.

עם זאת, הודה הבמאי, גם לו היו הסרטים הללו נעשים, הציבור בארץ אדיש ממילא ושום סרט לא היה מקפיץ אותו מן הכיסא. הוא אמר: "אני שמח מאוד שהטכניקה החדשה שבה השתמשתי הצליחה לזעזע."

בישיבת החירום הסוערת של הממשלה שדנה בסרט, קבע ראש הממשלה כי: "רוב אנשי הקולנוע והטלוויזיה הם בוגדים! וזה לא רק ה'דם' הזה! יש לשים לזה קץ.!"

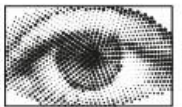
שבוע אחר כך נעצרו צילומי כל הסרטים בארץ, עד הודעה חדשה. "לצורך בחינה מחודשת של התסריטים". בכל ערוץ טלוויזיה הוצמדו למנהלים מפקחים מטעם משרד הפנים. 17 שידורים בוטלו מיד.

מה קרה פתאום? במה שונה סרטו של וריטאנסקי מן הסרטים החתרניים שנעשו לפניו? וריטאנסקי עשה שימוש במה שכונה בעיתונות הצהובה – הטכניקה של "יש סקס אחר". הביטוי הזה היה, כמובן, דרך משפילה להגדיר את הטכניקה החדשה, שלפיה ניתן להוסיף לכל מופע אורקולי תחושות של ריח, טעם ומישוש. תמה תקופת הקולנוע – החל העידן של מה שנקרא באופן זמני, עד אשר ימצא לו שם פשטני פחות, החושנוע. כדי להבין במה מדובר, מן הראוי להביא דוגמה:

סצנה בגרסת הקולנוע, בהקרנה אודיו-ויזואלית רגילה:

מוטי, גיבור הסרט, פוקח עיניים. הצופים רואים אותו ושומעים את רחש הרחוב הסמוך, מוטי מבחין בקרן שמש המוטלת על הקיר ממול ומחייך. הוא מסיר את השמיכה. מגלה כתם צהוב על התחתונים. עננה חולפת על פניו. הוא קם מן המיטה. שומע צפירת אמבולנס. מתעלם. מלקק דבש.

ועכשיו אותה סצנה בגרסת החושנוע:

מוטי, גיבור הסרט, פוקח עיניים. הוא חש ריח מוזר. גם קהל הצופים. מוטי והצופים מגלים את קרן השמש המוטלת על הקיר. מוטי נוגע בו וחש את חמימותו, את חלקלקותו. גם הצופים. מוטי והצופים חשים את מגע הרצפה הקרה בכפות הרגליים היחפות. מריחים את ריח השתן. רואים כתם צהוב על התחתונים. חשים טעם חמוץ של חיידקים מתים בפה, שומעים את צפירת האמבולנס. טועמים טעם דבש.

זו דוגמה פשוטה, כמובן, שכולה בנויה על סינק בין הנראה ובין המוחש בחמשת החושים האחרים. ברור שכאשר תופעל שיטת עריכה לא דיאגטית, ניתן יהיה ליצור מניפולציות אמנותיות על כל החושים. חלומם של במאי הקולנוע התגשם. מעתה, הם סבורים, יהיו מסוגלים להשתלט כליל על תודעתו של הצופה. השמים הם הגבול.

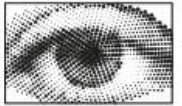
קדמו להצלחה הזו ארבעים שנה של ניסיונות כשל. לפני כמה עשרות שנים נערך בארה"ב ניסוי, שבו בשעה שעל המסך הופיעו צילומי פרדס, הופצו בחלל האולם מולקולות של ריח פרי הדר. בניסוי פשטני אחר קשרו את ידי הצופים למשענות הכיסאות כדי שיחוש את רעידות קטפת התפוזים.

הניסוי המגוחך מכולם נעשה לפני כארבע שנים, בחורף 2012, באולם הקרנה בסינגפור, כשסדרניות חייכניות בלבוש לבן הצמידו כתרים אלקטרוניים זעירים לשיניים הטוחנות של הצופים. הכתרים מילאו את הפה חליפות בטעם תפוז ובטעמים אחרים, בהתאם להוראות הפיקוד האלקטרוני שבשולי הסרט.

אלא שהניסיונות הללו נכשלו. הריח לא התפשט באולם באופן אחיד, גם לא ניתן היה להמיר במחי קאט פשוט ניחוח אחד בריח אחר. כל מעבר כזה, במונחים של סרט, היה כמו דיסולב ארוך. אי אפשר היה להשתמש במדיום הפרימיטיבי והגס הזה באופן יצירתי.

עד שבאוקטובר 2017 נוצרה פריצת הדרך. חברת סטארט-אפ קטנה מישראל העלתה את הרעיון שבמקום להשפיע על החושים עצמם באופן כימי או פיזי, יש לפעול ישירות על אותם אזורים במוח שדרכם אנו חשים (אותו רעיון, אגב, הועלה שנים רבות קודם על ידי נטעלי בראון, סטודנטית באוניברסיטת תל אביב).

צוות מוכשר של חוקרי מוח ויוצרי קולנוע צעירים נשכר על ידי החברה ותוך חודשים אחדים החלו הניסויים המעשיים. בעלי החברה, אנשים בעלי תפיסת עולם הומאניסטית עמוקה, היו מודעים לשימוש הגס שיכול להיעשות במדיום החדש הזה – טכניקה המייתרת כמעט לחלוטין את הצורך בדמיון או בחשיבה. מישהו אפילו טען שזהו "מדיום פורנוגרפי" במהותו. ואמנם, מפיקי סרטים פורנוגרפיים ניסו ללא הצלחה ללמוד את עקרונות החושנוע. "יש סקס אחר" הם קראו לזה. מעתה, כך חשבו, יוכל כל צופה להריח את ריחות המשגל המוקרן על המסך וללחוש על גופו את הליטופים, את מגע הלשון והשפתיים ואת האורגזמה.

באחד הצהובונים פורסמה ידיעה, שלא היה לה שום בסיס עובדתי, שזו תהיה הפעם הראשונה בהיסטוריה של המין האנושי שבה גבר יוכל להרגיש על בשרו מה חשה האישה בעת החדירה, והאישה תחוש את חוויית הזקפה. סקס אחר.

אלא שכל אלו היו השערות וחומת סודיות עבה עטפה את כל הניסיונות. הסרט **דם** היה ההצגה הפומבית הראשונה של המדיום החדש. בעלי חברת ההייטק, מסיבות השמורות עמם, בחרו בבמאי וריטאנסקי להיות שפן הניסיונות הראשון.

וריטאנסקי למד לקח מן השימוש המופרז שנעשה בפס הקול כשהראינוע הוחלף בקולנוע, ונזהר מלעשות שימוש מוגזם באמצעים החדשים.

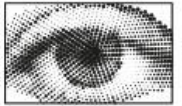
אמנם מדי פעם, תוך כדי הסרט, חשו הצופים בקילוח דק של ריח מוזר ודוחה שחלף מהר, אולם רק בסצנה האחרונה של הסרט הובנה משמעות הריח. שם הרשה וריטאנסקי לעצמו להתפרע – הוא אמר "לזכר משפחת אבי סבי שנרצחה בשואה בדרך דומה. לזכרם מותר להסיר את הכפפות."

סצנת הסיום המזעזעת של הסרט הייתה בערך כזו:

אדם מבוגר, חייל ישראלי לשעבר, עומד מול חלקת אדמה ונוף מדברי פתוח עד האופק. מימין קיר אבנים ישן הרוס בחלקו ומשמאל שיח מצהיב. הוא מספר סיפור אמיתי על הטבח של חמישים השבויים שרצח לפני שנים באותו מקום עצמו. וכך הוא מספר – "לאחר שכבשנו את המקום, כמעט ללא התנגדות, הגיחו חיילי אויב יחפים מכל עבר כשהם מרימים את ידיהם ונושאים פיסות בד לבנות". הם הושבו על הארץ. עיניהם נקשרו, ידיהם נכבלו וניתנו להם מים.

זה היה בבוקר. אחר הצהריים נתקבלה הפקודה. הוא וחבריו הקימו את השבויים מרבצם, העמידו אותם בשלשות וצופו את השורות. "אחר כך", אמר, "הלכתי כמה צעדים אחורנית. טענתי את הנשק, כיוונתי ויריתי. ירינו די הרבה צרורות עד שאחרון השבויים האלה נפל."

כשנדמו קולות היריות, הצרחות והפרפורים, הפכו חמישים השבויים לערימת גוויות שותתות דם. האדם המבוגר הזה, שהיה פעם חייל צעיר, עומד רגע ארוך מביט נכחו ושותק. לפניו לונג שוט ארוך מאוד שדבר לא קורה בו. שרידי קיר ישן הרוס בחלקו, שיח מצהיב, עלוב תלוליות עפר קטנות ונוף מדברי המשתרע עד האופק. בהדרגה עולה באפם של הצופים היושבים באולם ריח מוזר – ריחן של גוויות נרקבות. הריח מתפשט עד שלא ניתן לשאת אותו. עטופי זוועה, הצופים מנסים לנטוש את האולם, אך אינם מצליחים למצוא את הפתח. ריח הגוויות מתערב בריח קיאם מתמזג בריח הגוויות הנרקבות. הסירחון נודף מבעד לחריצי החלונות והדלתות. מתפזר ברחובות הסמוכים, ממלא את העיר ואת הארץ. עולה לשמים ומגיע עד כיסא הכבוד. שם, מן הסתם, הוא נמוג.

*הדברים האלה בשינויים קלים הופיעו בדפוס לראשונה בכתב העת "מערבון" (גיליון 7 חורף 2011) אולם משהו מן העובדות שמאחורי התיאור הכמו-בדיוני הזה התפרסם שנים אחר כך ב-16.9.2017 בעמוד הראשון בעיתון "הארץ" תחת הכותרת:

"חיילי צה"ל רצחו עשרות שבויים באחת ממלחמות העבר: הפרשה טויחה והשתקה."

תיאור הטבח ההמוני שחיילי צה"ל ביצעו בשבויי אויב, כפי שהתפרסם בגוף הידיעה ב"הארץ", היה מסמר שיער. אבל נאסר על העיתון לפרסם גם כאן פרטים מזהים חשובים הנוגעים לפרשה. שום דיון ציבורי לא התפתח בעקבות הפרסום.

כתב פילוסוף מפורסם – תחילה קובעים את המשמעות (צה"ל הוא הצבא הכי..ר.ל.) – אחר כך מייצרים עולם שיהלום את המשמעות הזאת (או מונעים מידע הסותר את המשמעות הזאת – ר.ל.). – אחר כך קובעים את המשמעות, לפי האופן שבו הוצג העולם.